

**Ormaniçi Köylerin Kalkındırılmasında Dokumacılığın
Önemli Geçim Kaynağı
Durumuna Geldiği Yörelere Bir Örnek: KIŞLA DERESİ
VADİSİ**

Yrd.Doç.Dr.Abdullah KÖSE*

ÖZET

Kışla Deresi vadisi, Marmara Bölgesi'nin güneyindeki Madra Dağı'nın kuzey yamaçlarında, Balıkesir ili İvrindi ilçe sınırları içerisinde yer almaktadır.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönemde, konar-göçer Türk aşiretlerinin yaylak sahası durumunda olan yöre, daha sonraki dönemde bu aşiretlerin sedanter hayata geçtikleri yer olmuştur. Bu aşiretler, sedanter hayata geçtikten sonra da geleneksel hayat tarzlarını ve buna bağlı olarak halı ve kilim dokumacılığı gibi el sanatlarını devam ettirmeye çalışmışlardır.

Doğal çevre faktörlerinin geçim kaynaklarının sınırlandırdığı yöre, kapalı sosyal ve ekonomik yapısını 1970'li yıllara kadar korumuş, göçlerle sürekli nüfus kaybetmiştir. Ancak, günümüz şehir toplumunun yöresel özellikler taşıyan özgün halı ve kilim gibi dokuma ürünlerine olan yoğun talebi, geleneksel olarak sürdürülen el sanatlarının yörede ticarî bir üretim faaliyeti olarak canlanmasına neden olmuştur.

Temel geçim kaynağı küçükbaş hayvan yetiştiriciliği olan Kışla Deresi vadisindeki sekiz köy yerleşmesinde dokumacılık, günümüzde en önemli geçim kaynaklarından biri durumuna gelmiştir.

---

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesidir.

ABSTRACT

Kışla valley is located on the northern slope of Madra Mountain located to south of Marmara Region, within the borders of İvrindi town, Balıkesir

The region became the grazing area of nomadic Turkish tribes up to the second half of the 19th century and the place of inhabitation in the period following that time. These tribes have tried to keep their traditional life style and carpet and kilim weaving after the start of sedantary settlement.

The area, confined by the condition of natural environment and thus providing a limited life standard, caused a decrease in the population of half-nomads up to 1970s. However, the request of the present urban society of regional products of kilims and carpets has led to an increasing trade activity in the area.

Weaving has become a major way of income in Kışla valley which includes eight villages the income of which depends mostly on raising sheep.

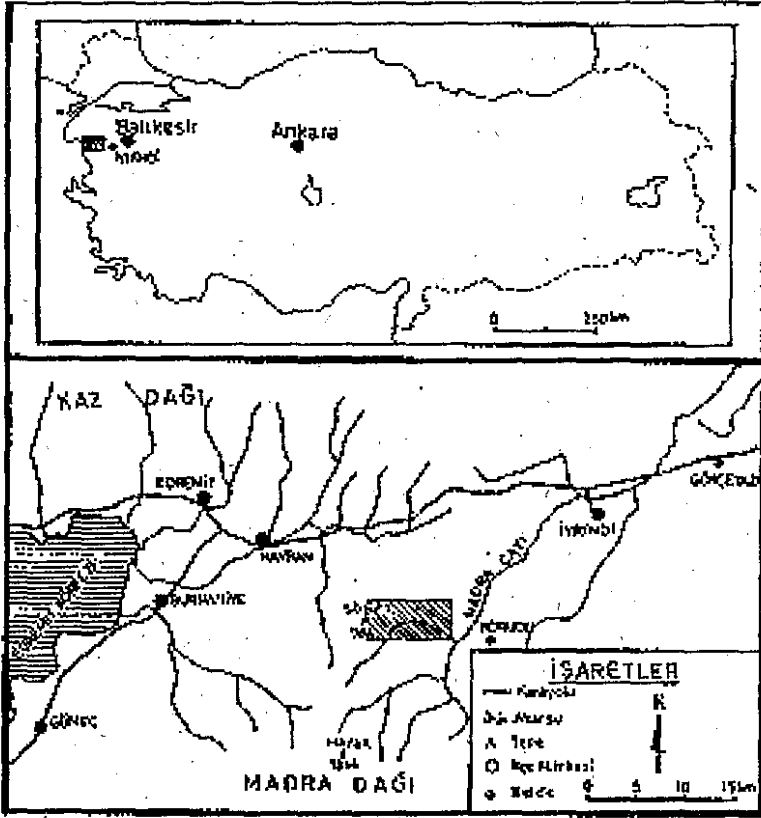
GİRİŞ

Bilindiği gibi, geçim tipi faaliyetin sürdürüldüğü ilkel toplumlarda, ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin toplumun kendisi tarafından üretilme zorunluluğu, belirli el sanatlarının gelişmesine neden olmuştur. Bunlardan, göçebe çobanlık yapan eski Türk aşiretlerinde, sürdürülen ekonomik faaliyet ve hayat tarzı ile ilgili olarak ortaya çıkan en önemli el sanatı dokumacılık, özellikle de kilim, halı ve kıl çadır dokumacılığıdır¹.

Ulaşım sistemindeki gelişme ile birlikte ekonomik gelişme ve iyileşmeler sonucu dışa açılmaya başlayan kapalı ekonomik yapıya sahip toplumların sürdürdükleri el sanatları, sanayi ürünleri ile rekabet edemediğinden, zamanla yok olma noktasına kadar gelmişlerdir. Ancak, geçim kaynaklarının sınırlı olduğu bazı bölgelerde, alım gücünün zayıf olması nedeniyle, toplumlar ihtiyaç duydukları dokuma ürünlerini üretmeye devam etmişlerdir. Bunun yanında, yöresel renk ve desenlere sahip orijinal kilim ve halıların, günümüz şehir toplumunun yoğun talebi sonucu sanayi ürünü dokumalarla rekabet imkanına kavuşması ile, sınırlı kaynakları dolayısıyla gelişemeyen ve göçlerle sürekli nüfus kaybeden yörelerde geleneksel el sanatları şeklinde sürdürülen dokumacılık, önemli geçim kaynaklarından biri durumuna gelmiştir. Araştırma konusu olarak seçilen Kışla Deresi Vadisi, sözü edilen gelişmeye örnek teşkil eden yörelerden birini oluşturmaktadır.

Halı dokumacılığının önemli geçim kaynaklarından birini oluşturduğu araştırmaya konu olan sekiz köy yerleşmesi, Balıkesir ili İvrindi ilçe sınırları içerisinde yer almaktadır. Sözü edilen yerleşmeler, Marmara Bölgesi'nin güneydeki sınırını oluşturan Madra Dağı'nın kuzeye bakan yamaçlarında: Susurluk Çayı'nın en önemli kollarından biri durumundaki Kocaçay'ın, kaynağını Madra Dağı'nın kuzeyinden alan ve doğu-batı doğrultusunda uzanış gösteren Kışla Deresi kolunun açtığı derin vadi boyunca sıralanmışlardır (Şekil 1).

¹ ÖZEY, R., 1987, *Olukbaşı, Kızılca ve Dutagaç Köylerinde Kıl Çadır Dokumacılığı*. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı 49, İstanbul, s.163-190.

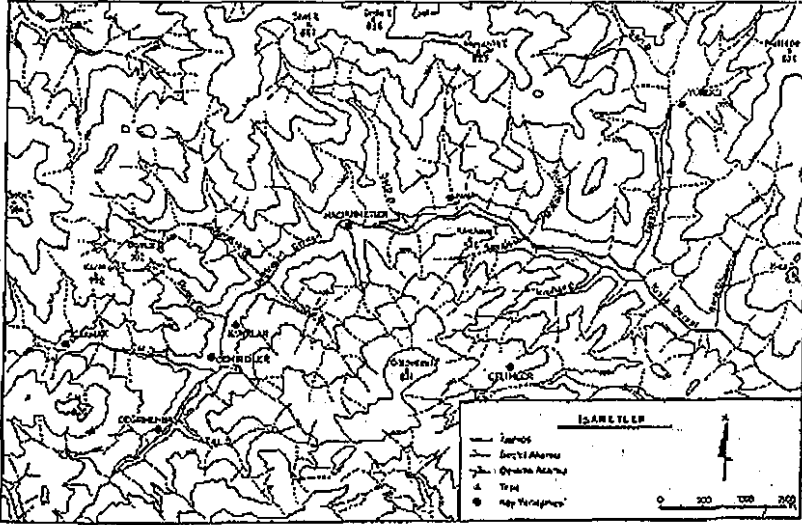
Şekil 1. Lokasyon Haritası.

DOĞAL ÇEVRE ÖZELLİKLERİ

Araştırma sahası, Kozak plütununun kuzeyindeki Paleozoik yaşlı metamorfiklerden oluşan Madra Dağı'nın kuzey yamaçlarında yer almakta ve andezitik-dasitik türde lavlar, tüfler, aglomeralardan oluşan Paleosen-Miosen volkaniklerinden meydana gelmektedir.

Yörenin en yüksek kütesini, Madra Dağı(1344 m.)'nin kuzeydeki uzantısı durumundaki Şabla Dağı(1110 m.) oluşturur. Şabla Dağı'nın doğusunda ana hatlarıyla güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan Kışla Deresi vadisinin kuzey ve güneyinde, yükseltisi 800 m.yi aşan tepeler

sıralanır(Şekil 2). Bu vadi içerisinde yer alan ve araştırmaya konu olan köy yerleşmelerinin yükseltileri ise, 400 m. ile 600 m. arasında değişmektedir.

Şekil 2. Kışla Deresi Vadisinin Topğrafya Haritası.

Saha, kaynağını Şabla Dağı'nın doğu yamaçlarından alan ve Madra Çayı'nın kolunu oluşturan Kışla Deresi ile bu akarsuya kuzey ve güneyden katılan küçük dereler tarafından derin vadilerle parçalanmıştır. Nitekim, Kışla Deresi'nin kaynak bölgesi(1110 m.) ile akarsuyun Madra Çayı'na katıldığı(310 m.) yer arasındaki kuş uçuşu 10 km.lik yatay mesafede yükselte farkı 800 m. kadar olup, akarsu yatak eğimi ortalama % 8'i bulmaktadır. Yer yer dik yarıların da olduğu V profilli genç vadi yamaçlarında, yüksek eğim değerleri nedeniyle yüzeysel aşındırma etkin şekilde devam etmekte ve toprak örtüsü gelişmemektedir. Bunun sonucu olarak, ekip biçme faaliyetlerinin sürdürülebileceği tarım alanları, tâli akarsuların ana akarsuya katıldıkları ve eğimin azaldığı yerlerdeki alüviyal-kollüviyal topraklar ile sırtlar üzerinde, belirli yerlerde ortaya çıkan aşınım yüzeyi kalıntıları ile sınırlı kalmıştır(Fotoğraf 1).

Topoğrafik özelliklerin yanısıra, yöredeki geçim kaynaklarını belirleyen ve sınırlayan en önemli faktörlerden biri de, iklimdir.

Fotoğraf 1. Şabla Dağı doğu yamaçlarından Kışla Deresi vadisinin görünüşü

Güneydeki Madra Dağı ve onun kuzeydeki uzantısı durumundaki Şabla Dağı, batıdan ıllıman Akdeniz hava kütlelerinin doğrudan yöreye sokulmasını engelleyen en önemli iklim faktörü durumundadır. Buna karşılık, Doğu Avrupa'dan güneye doğru ilerleyen nemli-serin hava kütleleri ise, herhangi bir orografik engelle karşılaşmadan kuzeyden kolaylıkla araştırma sahasına sokulabilmektedir. Yükselti faktörü yanında kuzeyden sokulan bu hava kütlelerinin de etkisiyle yağış değerleri yükselirken, sıcaklık değerleri düşüş göstermektedir.

Nitekim, Edremit'te yıllık ortalama sıcaklık 16.2°C iken, İvrindi'de 12.9°C 'ye düşmektedir. Yükseltinin İvrindi ilçe merkezine (250 m.) göre 200 m. ile 600 m. kadar daha fazla olduğu göz önünde bulundurulduğunda yörede yıllık ortalama sıcaklığın $10-12^{\circ}\text{C}$, ocak ayı ortalama sıcaklığının $0-2^{\circ}\text{C}$ (İvrindi 4.3°C) ve temmuz ayı ortalama sıcaklığının $18-20^{\circ}\text{C}$ (İvrindi 22.9°C) olarak gerçekleşmesi gerekir. Araştırma sahasında yıllık ortalama yağış 750 mm. kadarken (İvrindi 649.3 mm.) Madra Dağı (1344 m.)nin 1000 m.yi aşan kesimlerinde 1000 mm.nin üzerinde gerçekleşir.

Bölge, çalı ve orman formasyonunun yayılış sahası durumundadır. Ancak, karaçam(Pinus nigra)ın hâkim türü oluşturduğu primer orman formasyonunun antropojen etkilerle büyük ölçüde tahribi sonucu, çalı formasyonu yaygın duruma geçmiştir(Fotoğraf 1). Nemlilik şartlarının daha uygun ve tahriplerin daha az etkili olduğu yüksek kesimler, küçük koruluklar şeklindeki karaçam ormanlarının tutunabildikleri sahalardır. Bölgedeki çalı formasyonunun hakim türlerini, Palamut meşesi(Quercus aegilop), Kızılcık(Cornus sanguinea), Güvem çalısı-Çakal eriği(Prunus spinosa), Yabani gül(Rosa canina), Ardiç(Juniperus), Ahlat(Pirus aleogrifolia), Böğürtlen(Rubus), Gürgen(Carpinus betulus) oluşturur(Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. Kışla Deresi'nin bir kolunu oluşturan Çal Deresi'nin açtığı derin vadi içerisinde kurulan Çakmak Köyü ile antropojen etkilerle büyük ölçüde tahribe uğramış orman-çalı formasyonunun doğudan görünüşü.

BEŞERİ ÇEVRE ÖZELLİKLERİ

Geleneksel el sanatlarından dokumacılığın geçim kaynağı olarak önem kazandığı Kışla Deresi vadisindeki sekiz köy yerleşmesinin sosyal ve ekonomik yapısının şekillenmesinde, doğal çevrenin etkileri açıkça gözlenmektedir. Doğal çevre faktörlerinin geçim kaynaklarını sınırlandırması, öncelikle yörenin nüfuslanmasını engellemiştir. Nitekim, araştırma sahasındaki sekiz köy

yerleşmesinin toplam nüfusu 1 961 olup; yerleşmelerin ortalama büyüklüğü 245.1 kişi(Türkiye'de 1990 yılında ortalama köy nüfusu büyüklüğü 638.9 kişi) ve hane başına düşen nüfus 2.48 kişi kadardır. Doğal nüfus artış hızının yüksek olmasına rağmen, ortalama köy nüfusu ve hane halkı büyüklüğünün çok düşük değerler göstermesi, göçlerle; özellikle de genç nüfusun eğitim ve çalışma amaçlı yöreyi terketmesi ile ilgili nüfus/kaybının bir sonucudur.

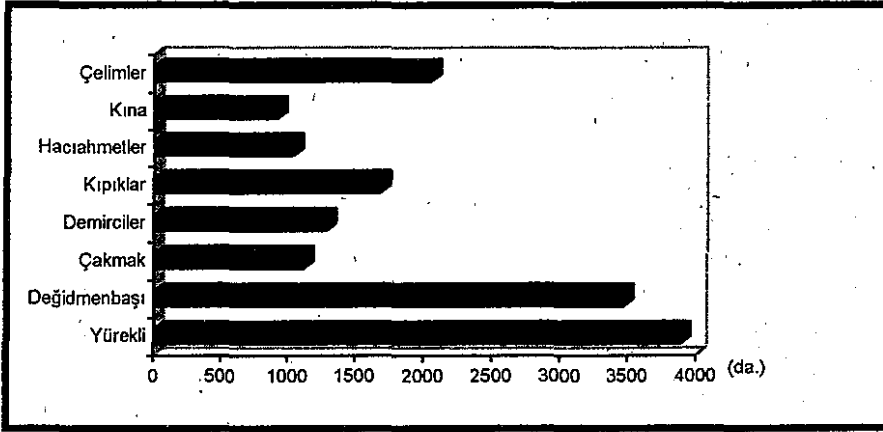
Genç vadilerle parçalanmış olan bölgede eğitim değerlerinin yüksek oluşu, ekip biçme faaliyetlerinin sürdürülebileceği tarım alanlarının çok küçük sahalar şeklinde belirli yerlerde sınırlı kalmasına neden olmuştur. Tarımsal faaliyetlerin yoğunlaştığı sahalar, vadi yamaçları ve sırtlar üzerindeki eski aşım yüzeyi kalıntılarıdır. Eğitim nedeniyle toprak örtüsünün gelişemediği bu tarım alanlarındaki azonal topraklar üzerinde sulama da yapılamadığı için, kuru tarım metodu uygulanarak sadece tahıl tarımı yapılabilmektedir. Nüfus büyüklüklerinden de anlaşılacağı üzere, yörede en geniş tarım alanına sahip yerleşmeler, Yürekli ve Değirmenbaşı köyleridir(Tablo 1, Fotoğraf 2). Nitekim, araştırma sahasındaki toplam 15 000 da. kadar olan tarım alanlarının % 47.6'sı, bu iki köy yerleşmesine aittir(Şekil 3). Bu tarım alanlarının 150 da. kadarını(% 1), vadi tabanlarındaki sulanabilen tarım alanları oluşturur.

Tablo 1. Kışla Deresi Vadisindeki Köy Yerleşmelerinin Sosyal ve Ekonomik Özellikleri(1994).

Köy Adı	Nüfusu	Hane Sayısı	Tezgah Sayısı	Tezgah Başına Düşen Aile Sayısı	Tarım Alanı (da.)	Küçükbaş Hayvan Varlığı	Büyükbaş Hayvan Varlığı
Yürekli	504	250	80	3.1	3 875	5 000	500
Değirmenbaşı	463	130	50	2.6	3 465	600	200
Çakmak	391	100	30	3.3	1 113	500	250
Demirciler	156	70	70	1.0	1 285	600	140
Kıbıklar	142	70	40	1.7	1 681	900	100
Hacıahmetler	96	50	2	25.0	1 038	200	50
Kına(Kırca)	63	40	10	4.0	912	300	100
Çelimler	146	80	70	1.1	2 048	700	100
Toplam	1 961	790	352	2.2	15 417	8 800	1 440

Kaynak: Mülâkat sonuçlarından derlenmiştir.

Şekil 3. Kışla Deresi Vadisindeki Tarım Alanlarının Köylere Göre Dağılışı.

Akarsu yatak eğimi ve yamaç eğiminin yüksek değerler gösterdiği bölgede, vadi tabanlarındaki ekip biçme faaliyetlerine uygun alüvyial-kollüvyial topraklar, tâli akarsuların Kışla Deresi'ne kavuştuğu ve eğimin azalması nedeniyle biriktirme faaliyetlerinin biraz daha arttığı çok sınırlı alanlarda gelişebilmiştir. Kışla Deresi vadi tabanında ince şeritler şeklinde ortaya çıkan bu verimli topraklar, aynı zamanda köy yerleşmelerinin yer seçiminde tercih edilen konumlar olmuştur(Şekil 2).

Sulama imkânına sahip olan bu topraklar, bahçe tarımına ayrılmıştır. Eğim şartlarının da uygun olduğu vadi tabanlarında, ekstansif metotlarla polikültür tarım faaliyetleri sürdürülür. Ailelerin sahip oldukları küçük parseller şeklindeki bahçelerde(0.5-2 da.) ihtiyaç duyulan çeşitli yaz sebzeleri(domates, biber, fasulye, kavun-karpuz, gibi.) yetiştirilirken, sınırlı tarım alanlarından azami derecede faydalanmak için bahçe içine ve kenarlarına meyva ağaçları dikilmiştir. Vadi tabanından yamaçlara doğru gidildikçe, eğim değerlerinin yükselmesi nedeniyle meyva bahçeleri yoğunluk kazanmaktadır. Elma, armut, kiraz, vişne ve erik gibi meyva ağaçları yanında; toprak istekleri fazla olmayan ve su ihtiyacının hemen her yerde kolaylıkla karşılanabildiği ceviz, yörede en fazla yetiştirilen türü oluşturur. Ailelerin kendi ihtiyaçlarının karşılamaları yanında, bölgede ticarete konu olan en önemli tarım ürünü de cevizdir. Nitekim, Kışla Deresi vadisinde yılda 10 tondan fazla kabuklu ceviz üretilmekte, bunun yaklaşık % 70'i İvrindi'de pazara sunulmaktadır.

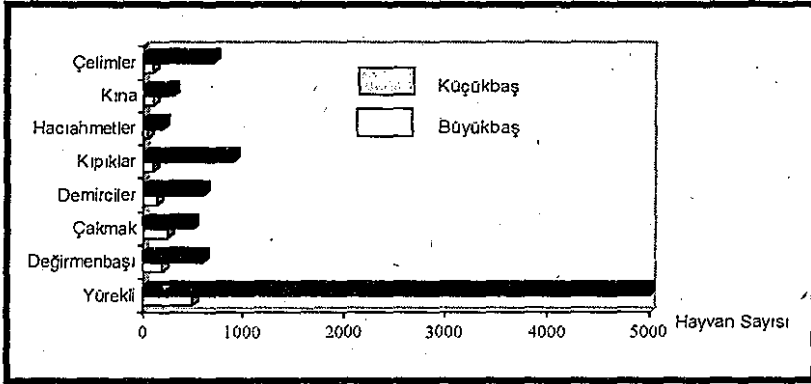

Fotoğraf 3. Kışla Deresi vadisindeki en büyük yerleşmelerden biri olan Yürekli Köyü'nden bir görünüş.

Tarım alanlarının sınırlı olduğu araştırma sahasında, arazinin tamamen verimsiz meralar ve orman-çalı formasyonu ile kaplı olması, hayvancılık ve ormancılığın en önemli geçim kaynağı durumuna gelmesine neden olmuştur. Yapacak ve yakacak odun temini amacıyla yıllar boyu süren kaçak ağaç kesimi, bölgedeki karaçam ormanlarının büyük ölçüde yok olmasına ve sadece yüksek kesimlerdeki sınırlı alanlarda tutunabilmesine neden olmuştur. Bunun yanında, 1980'li yıllardan itibaren kaçak ağaç kesimini önlemek amacıyla kontrollerin yoğunlaştırılması ve ağır cezai müeyyidelerin uygulanması, bölge nüfusunun en önemli geçim kaynaklarından birini kaybetmesine neden olmuştur. Ayrıca, ağaç fidelerin verdiği zarardan dolayı orman sahalarında keçi yetiştiriciliğinin önlenmesi yolunda Orman Bakanlığının sürdürdüğü çalışmalar, zaten verimli meralara sahip olmayan yöre yerleşmelerinin bu geçim kaynağından da mahrum kalmasına yol açmıştır. Orman ve çalı formasyonu içerisinde yaygın olarak bulunan Kızılcık (*Cornus sanguinea*) meyvasının yaz mevsiminde toplanıp İvrindi'de pazara sunulması, yöre nüfusu için belki de tek ormandan faydalanma şekli durumundadır. Sonuç olarak, doğal çevre faktörlerinin sınırlandırdığı geçim kaynaklarına getirilen sosyal engeller, bölgenin ekonomik gelişmesinin engellemiş ve göçlerle sürekli olarak nüfus kaybetmesine neden olmuştur.

Araştırma sahasındaki tarım alanlarının sınırlı oluşu yanında ormandan faydalanmaya getirilen yasaklar, verimsiz mera alanlarında sürdürülen

küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin, yörenin en önemli geçim kaynağı durumuna gelmesine neden olmuştur. Araştırmaya konu olan sekiz köy yerleşmesinin sahip olduğu hayvan varlığı, 8 800'ü küçükbaş ve 1 440'ı büyükbaş olmak üzere 10 240 başı bulmaktadır (Tablo 1, Şekil 4).

Şekil 4. Kışla Deresi Vadisindeki Hayvan Varlığının Köylere Göre Dağılışı.

Araştırma sahasında aile başına 11.1 küçükbaş ve 1.8 büyükbaş hayvan düşmektedir. Bu ortalama değerden de anlaşılacağı üzere mevcut hayvan varlığı, yöre nüfusunun tek başına geçimini sağlamada yetersiz kalmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasındaki en önemli etken, büyük ölçüde orman-çalı formasyonu ile kaplı bölgede mera alanlarının yetersizliğidir. Ayrıca, eğitim değerlerinin yüksek oluşu nedeniyle gelişimini tamamlayamayan ince toprak örtüsü üzerindeki otsu formasyonun cılız oluşu ve haziran-eylül ayları arasında yaklaşık 4 ayı bulan kurak devrede meraların büyük ölçüde kurumması, yöre hayvancılığının gelişmesini engelleyen diğer faktörler durumundadır.

DOKUMACILIK-ÇEVRE İLİŞKİLERİ

Bilindiği gibi küçükbaş hayvan sürüleriyle yıl boyunca otlaklar arasında yer değiştiren eski göçebe Türk aşiretleri, sürdürdükleri bu göçer kültürünün² bir sonucu olarak, hem bol miktarda ürettikleri yün ve keçi kılımlı değerlendirmek ve hem de ihtiyaç duydukları çadır, kilim, halı gibi dokuma ürünlerini sağlamak

² KUTLU, M., 1992, *Yaşayan Bir Alt-Kültür Geleneği: Anadolu Göçer Kültürü*. IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, I. Cilt, Genel Konular, Kültür Bakanlığı. Halk Kültürünü Araşt. ve Geliştirme Genel Müd. Yay. 164, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi 34, Ankara, s.59-66.

üzere geliştirdikleri belirli el sanatları; bu toplumların yerleşik hayata geçtiklerinde de geleneksel olarak sürdürmeye çalıştıkları bir faaliyet olmuştur. Sosyal, kültürel ve ekonomik değişimin bir sonucu olarak Anadolu'da belirli zaman devrelerinde sedanter hayata geçen bu eski göçebe veya yarı göçebe aşiretlerin sürdürdükleri geleneksel dokuma sanatı, sanayileşme ve özellikle de ulaşımdaki gelişmeye bağlı olarak bir çok yerde büyük ölçüde önemini yitirmiş veya ortadan kalkmıştır. Buna karşılık, geçim kaynaklarının sınırlı oluşu nedeniyle gelişme ve değişimin en düşük düzeyde gerçekleştiği yüksek dağlık kesimlerde yerleşik hayata geçmiş olan ve halen geleneksel küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin en önemli geçim kaynağını oluşturduğu kapalı sosyal ve ekonomik yapıya sahip toplumlarda bu kültür, günümüze kadar kısmen korunabilmiştir. Bu tip yerleşmelere, Akdeniz ve Ege Bölgesi'nin yüksek kesimlerinde sıkça rastlanabilmektedir³.

Ancak, sanat ve kültür değeri olan bu geleneksel halı ve kilim gibi dokuma ürünlerine günümüz şehir toplumunun yoğun talebi, bu faaliyetin yok olmaya yüz tuttuğu geri kalmış yörelerde ekonomik bir faaliyet olarak yeniden canlanmasına ve hatta en önemli geçim kaynaklarından biri durumuna gelmesine neden olmuştur⁴. Bu yörelerden biri de, Balıkesir ili İvrindi ilçe sınırları içerisinde kalan Kışla Deresi vadisidir. Dokumacılık, bu vadi boyunca sıralanan sekiz köy yerleşmesinin en önemli geçim kaynaklarından biridir.

Madra Dağı'nın kuzeyinde yer alan ve araştırmaya konu olan yöre, ondokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar olan dönemde, göçebe Türk aşiretlerinin yaylak sahası olarak kullanılmıştır. Bilindiği gibi, onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda eşkıyalık yapan ve sürüleriyle birlikte yaylalara çıkış ve dönüşlerinde ekili-dikili alanlara zarar veren konar-göçer aşiretlerin fermanlarla yerleşmeye zorlanmaları; Osmanlı İmparatorluğu'nun vergi gelirlerini arttırmak, iç karışıklıkları önlemek ve asayişini sağlamak, harap ve boş alanları ziraate açarak yeni gelir kaynakları elde etmek amacıyla yönelik temel politikalarından biri olmuştur⁵. Bu iskân siyaseti ondokuzuncu yüzyılda da devam etmiş, Kaz Dağı ve Madra Dağı'nda yaşayan konar-göçer aşiretler oymaklara bölünerek, 1854-1864 yılları arasında kırk kadar yerde kurulan yeni

³ SEYİRCİ, M., 1992, *Antalya'daki Karakoyunlu Aşireti ve Dokumaları*. IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, V. Cilt, Maddi Kültür, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araşt. ve Geliştirme Genel Müd. Yay. 168, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi 38, Ankara, s.183-192.

⁴ ÖZTÜRK, Y., 1992, *Balıkesir-Sındırgı Yöresi Yağcibekir Hahları*. Kültür Bakanlığı Yay.1395, Tanıtma Eserleri Dizisi 20, Ankara, s.1-10.

⁵ HALAÇOĞLU, Y., 1988, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara, s. 28-42.

köylere yerleştirilmiştir⁶. Madra Dağı'nın kuzey yamaçlarındaki meralarda konar-göçer hayat süren Karakeçili aşiretine mensup oymaklardan bir bölümü; muhtemelen bu dönemde yerleşik hayata geçmişlerdir. Bu dönemde Bursa Valisi olan Ahmet Vefik Paşa'nın, konar-göçer aşiretlerin yerleştirilmesi ile ilgili emrinin, yörede *her aşiret olduğu yerde kalsın* şeklinde günümüze kadar ulaşması, bu tezi doğrulamaktadır. Kışla Deresi vadisinde yerleşen konar-göçer aşiretler, sınırlı alanlardaki tarım alanlarında başta buğday olmak üzere belirli ürünleri yetiştirmeye başlamışlarsa da, geleneksel olarak sürdürdükleri küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, doğal çevre şartlarının olumsuz etkileri nedeniyle en önemli geçim kaynağı olmaya devam etmiştir.

Araştırma sahasında yerleşik hayata geçen konar-göçer aşiretler, geleneksel hayat tarzı ile birlikte dokumacılık sanatını korumaya çalışmışlarsa da; sosyal, kültürel ve ekonomik değişimin bir sonucu olarak hayat tarzı ve geleneksel el sanatlarını kaybetmeye başlamışlardır. Özellikle, ülkemizdeki dokuma sanayinin gelişmesi ile birlikte, bu ürünlerle rekabet edemeyen el yapımı halı ve kilim gibi dokuma ürünlerinin üretimi büyük ölçüde durmuş hatta yöre nüfusu da daha ucuz olan bu ürünleri kullanmaya başladığından, geleneksel el sanatları yok olmaya yüz tutmuştur.

Ancak, kültür ve sanat değeri olan el yapımı halı ve kilim gibi dokuma ürünlerine günümüz modern şehir toplumunun yoğun talebi, bir çok yerde unutulmaya başlanan bu üretim faaliyetinin yeniden canlanmasına neden olmuştur. Nitekim, araştırma sahasında halı dokumacılığının yeniden gelişmesi ve belki de en önemli geçim kaynağı durumuna gelmesi şeklindeki süreç, Demirciler köyünde başlamış; yün ipi ve kök boya üretimi ile orijinal motif(desen) gibi bu el sanatı ile ilgili belirli bir kültürel birikime sahip yörede hızla yaygınlaşmıştır. Madra Dağı'nın kuzey yamaçlarındaki kır yerleşmelerinden sadece Kışla Deresi vadisindeki köy yerleşmelerinde bu faaliyetin gelişmesi; yörenin, bölgede konar-göçer aşiretlerin en son yerleşik hayata geçtikleri yer olması, geçim kaynaklarının daha sınırlı oluşu ve geleneksel küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin halen önemini koruması gibi doğal ve beşerî çevre özellikleri ile ilgili olmalıdır.

Araştırma sahasındaki köy yerleşmelerinin geleneksel bir el sanatı olan dokumacılık; sosyal, kültürel ve ekonomik değişime bağlı olarak yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönemde önemini kaybetmişse de, el yapımı halı ve kilim gibi özgün dokuma ürünlerinin, günümüz modern şehir toplumunun yoğun talebi ile ticarî bir mal olma özelliği kazanması, bu

⁶ ORHONLU,C., 1987, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı. Eren Yayınevi ve Kitapçılık Lt.Şt., İstanbul, s.118.

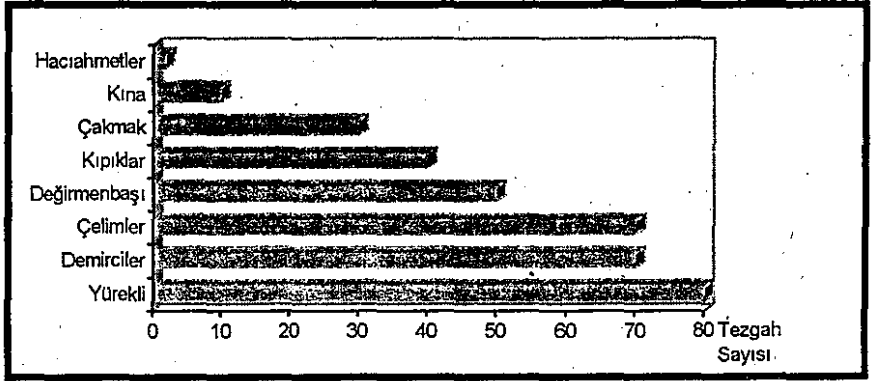
faaliyetin yörede yeniden canlanmasına neden olmuştur. Bu gelişmeye bağlı olarak, sözü edilen faaliyet için belirli bir kültürel birikime sahip bulunan, fakat geçim kaynakları sınırlı olan Kışla Deresi vadisindeki köy yerleşmeleri, ek gelir kaynağı temin etmek ve bu yolla yörenin gelişmesini sağlamak üzere ticarî amaçlı dokumacılık faaliyetine başlamışlardır. Bu gelişme, İvrindi Halk Eğitim Merkezi'nin katkılarıyla ilk olarak 1962 yılında Demirciler köyünde halı dokumacılığı kursu açılmasıyla başlatılmış, bunu 1975 yılında Kıbıklar, 1982 yılında ise Yürekli köylerinde açılan halı dokumacılığı kursları izlemiştir.

Unutulmaya yüz tutan geleneksel el sanatlarından halı dokumacılığının düzenlenen kurslarla yörede yeniden canlandırılması çabalarına, oluşturulan organizasyonlarla ailelere uzun vadeli ve düşük faizli kredilerle halı tezgahı, motif(desen) ve dokuma ipi temini ile dokunan halıların pazarlanması gibi kolaylıkları da eklemek gerekir. Buna karşılık, dokumacılık ile ilgili sahip olunan kültürel birikim de, yörede bu faaliyetin kısa sürede yeniden gelişmesini sağlamıştır. Nitekim, çevreden temin edilen bitki köklerinden elde edilen bir kaç renkte kök boyalar, renk çeşitliliğinin sınırlı olduğu geleneksel halı ve kilimlerin dokuma ipinin boyanmasında eskiden beri kullanılmaktadır. Ayrıca, yörede sürdürülen en önemli ekonomik faaliyetin küçükbaş hayvan yetiştiriciliği olması ve bol miktarda elde edilen yapağidan yün ipinin üretilebilmesi, halı ve kilim dokumacılığının gelişmesinin kolaylaştıran diğer bir faktördür. Bunun yanında, geleneksel olarak sürdürülen halı ve kilim dokumacılığına ek olarak, düzenlenen kurslarla modern boyama ve düğüm tekniklerinin öğretilmesi, ucuz hammadde temini ve ürünün en kârlı şekilde pazara sunulması amacıyla oluşturulan organizasyonlar, dokumacılığın yörede daha hızlı ve sağlıklı gelişmesini sağlamıştır. Nitekim, 1976 yılında Yürekli köyünde kurulan Orman Köyü Kalkındırma Kooperatifi, 1982 yılında halı dokumacılığı kursunun açılması, düşük maliyetle halı tezgahı ve yünlü dokuma ipinin temini ve ürünün pazarlanması konusunda öncülük etmiş; bunun sonucu olarak Yürekli köyü, Kışla Deresi vadisinde dokumacılığın en fazla gelişme gösterdiği köy durumuna gelmiştir.

Araştırma sahasındaki sekiz köy yerleşmesinde toplam 352 tezgah bulunmaktadır. Bunlardan yedi köy yerleşmesindeki toplam 282 tezgahta halı, bir köy yerleşmesindeki(Çelimler köyü) 70 tezgahta kilim dokumacılığı yapılmaktadır(Fotoğraf 4). Bu durum, dokumacılığın gelişme süreçlerinin yörede farklı şekilde gerçekleşmesinin bir sonucudur. Nitekim, Kışla Deresi ana vadisi boyunca sıralanan beş köy yerleşmesi ile tâli akarsu vadilerinde yer alan iki köy yerleşmesinde(Yürekli ve Çakmak köyleri) dokumacılığın gelişmesi, değişen sosyal, kültürel ve ekonomik şartlara bağlı olarak özellikle 1970'li yıllardan itibaren oluşturulan sosyal organizasyonlarla halı dokumacılığın ticarî

yaygınlaştırılması şeklinde gerçekleşmiştir. Buna karşılık, güneydeki Gökdedesi Tepesi(871 m.) ile Kışla Deresi vadisinden ayrılan ve Kışla Deresi gibi Madra Çayı'na katılan Kışladeresi'nin yukarı çığırında, yaklaşık 650-700 m. yükseltide yer alan Çelimler köyündeki kilim dokumacılığı, geleneksel olarak günümüze kadar ulaşan dokumacılığının ticarî amaçlarla kendiliğinden yeniden canlanması şeklinde gelişme göstermiştir. Öyle ki, yüksekte kurulduğu için Kışla Deresi vadisine göre daha olumsuz çevre şartların sahip Çelimler köyünde, kapalı sosyal ve ekonomik yapıya da bağlı olarak geleneksel hayat tarzı ve el sanatları daha iyi korunabilmiş; günümüze kadar ulaşan ve ailelerin kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak sürdürülen geleneksel kilim dokumacılığı, değişen sosyal, kültürel ve ekonomik şartlara göre ticarî bir faaliyete dönüşmüştür. Bu gelişme sürecine bağlı olarak, kök boyalardan elde edilebilen bir kaç rengin kullanıldığı orijinal motifli özgün kilimlerin yerini, boyutları en fazla 90 x 120 + cm. olan seccade, paspas gibi hediyeelik kilimlerle torba, heybe, çuval gibi kimyevî boyalarla temin edilen çok çeşitli renklerin kullanıldığı orijinallliğini yitirmiş dokuma ürünleri almıştır(Fotoğraf 4).

Yürekli köyü 80 tezgah, Demirciler köyü 70 tezgah ve Çelimler köyü 70 tezgah ile yöredeki en fazla tezgaha sahip yerleşmelerdir(Tablo 1, Şekil 5). Yöredeki toplam tezgah sayısının % 62.5'ine sahip olan bu üç köy, araştırma sahasında dokumacılığın en fazla gelişme gösterdiği yerleşmeler olup, yöre nüfusunun % 41.1(842 kişi)'ine sahiptirler. Fakat, bu yerleşmelerden sadece Yürekli köyünün nüfusu 500 kişinin üzerinde olup, aynı zamanda yörenin en büyük köy yerleşmesi durumundadır(Tablo 1). Buna karşılık, diğer iki köy yerleşmesinin nüfuslarının 150 kişi dolayında olması, hemen her ailenin dokumacılık faaliyetiyle ilgili olduğunu ve dolayısıyla bu faaliyetin en önemli geçim kaynaklarından biri olduğunu gösterir.Yöre nüfusunun % 50.8(996 kişi)'ini oluşturan üç yerleşme ise, toplam tezgah sayısının sadece %34.1'ine sahiptirler. Değirmenbaşı köyünde 50 tezgah, Kıbıklar köyünde 40 tezgah ve Çakmak köyünde 30 tezgah bulunmaktadır. Değirmenbaşı köyü, aynı zamanda yörenin ikinci büyük köyü durumundadır. Buna karşılık 10 tezgaha sahip Kına köyü ile 2 tezgaha sahip Hacıahmetler köyü, araştırma sahasında dokumacılığın en az gelişme gösterdiği yerleşmelerdir. Toplam tezgah sayısının sadece % 3.4'üne sahip bu iki yerleşme, aynı zamanda yörenin en az nüfuslu köyleri olup, geçim kaynaklarının çok daha sınırlı oluşu(tarım ve mera alanı yetersizliği) nedeniyle göçlerle sürekli nüfus kaybederek küçülmektedir.

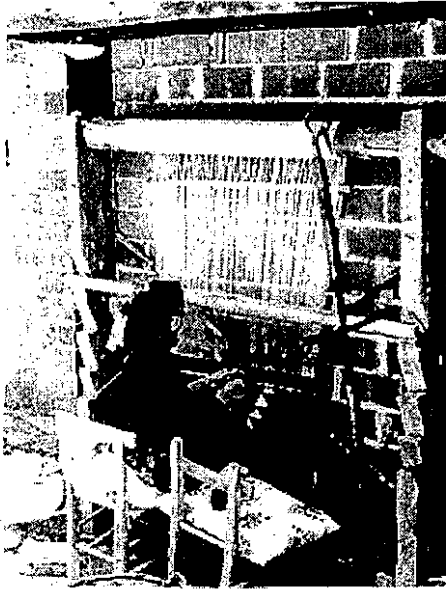
Şekil 5. Kışla Deresi Vadisindeki Dokuma Tezgahlarının Köylere Göre Dağılışı.

Araştırma sahasında dokumacılık faaliyetinin durumunu, tezgah başına düşen aile bazında değerlendirdiğimizde, bu faaliyetin en fazla geliştiği yerleşmelerin Demirciler, Çelimler ve Kıpıklar köyü olduğu görülür (Tablo 1, Şekil 5). Nitekim yörede tezgah başına düşen ortalama aile sayısı 2.2 iken, Demirciler köyünde tezgah başına 1.0, Çelimler köyünde 1.1 ve Kıpıklar köyünde ise 1.7 aile düşmektedir (Fotoğraf 5). Dokumacılığın orta derecede geliştiği yerleşmeler olarak ayrılması gereken Değirmenbaşı, Çakmak ve Yürekli köylerinde tezgah başına düşen aile sayısı, yöre ortalamasının üzerinde olup, 2.6 ile 3.3 arasında değişmektedir. Dokumacılığın en az gelişme gösterdiği yerleşmelerden Kına köyünde tezgah başına 4 aile, Hacıahmetler köyünde ise 25 aile düşmektedir.

Araştırma sahasındaki halı ve kilim dokumacılığı, el dokuması olması dışında orijinallliğini büyük ölçüde yitirmiş ve yeni oluşan pazar şartlarına göre gelişme göstermiştir. Örneğin, *iğ* veya *kirman* ile ip eğirme sanatı, gerek zahmetli oluşu ve uzun zamana ihtiyaç göstermesi, gerekse dokumada kullanılan sanayi ürünü yün ipinin daha ucuza malolması gibi nedenlerle terkedilmek üzeredir. Müşterinin özel siparişleri doğrultusunda kırmızı (vişne çürüğü), lacivert ve siyah gibi kök boyadan elde edilen renkler kullanılmakla birlikte, dokuma ipinin boyanmasında günümüzde, çok daha fazla renk çeşitliliğine sahip olan kimyevi boyalar tercih edilmektedir. Araştırma sahasında dokunan halı ve kilimlerin pazarlanması, belirli bir sürede dokunması koşuluyla sipariş veren tüccarlar yoluyla gerçekleştirildiği için; yöreye has orijinal motif (desen)ler yerine, piyasada alıcı bulan veya tercih edilen motifler kullanılmaktadır.

Araştırma sahasındaki halı vekilim dokumacılığının en önemli sorunlarından biri, pazarlamadır. Dokuma ürünlerinin doğrudan pazara ulaştırılamaması ve bu sürecin aracı tüccarlar yoluyla gerçekleştirilmesi; bu faaliyetten sağlanan gelirin düşük gerçekleşmesine neden olmakta, dolayısıyla sermaye birikimini ve gelişmeyi engellemektedir. Bu nedenle, geçim kaynaklarının sınırlı olduğu yörede dokumacılık, bir çok aile için bölgeye gelip sipariş bırakan tüccarların tercihleri doğrultusunda gerçekleştirilen ek bir gelir kaynağı olmaktan öteye gidememiştir. Bazı aileler için temel geçim kaynağı durumunda olsa da, çeşitli nedenlere bağlı olarak dokumacılık faaliyetinin belirli zaman devrelerinde kesintiye uğraması, genel olarak yöredeki ailelerin bu faaliyeti ek gelir temin etmek amacıyla sürdürdüğünü gösterir. Nitekim, her zaman yeterli sipariş alınmaması, bu faaliyetin yörede kesintisiz olarak sürdürülmesini engelleyen en önemli sorunlardan biridir. Bunun yanında, ekip biçme faaliyetlerinin yoğunlaşması nedeniyle yaz mevsiminde dokumacılık faaliyetine ayrılan zaman azalmakta veya dokumacılığı ek geçim kaynağı olarak sürdüren aileler için sona ermekte; fakat tarımsal faaliyetler için ölü devreyi oluşturan kış mevsiminde ise yeniden canlılık kazanmaktadır.

Fotoğraf 4. Kızılköy'de kilim dokuyan bir kadın.

Fotoğraf 5. Kışla Deresi vadisinde halı dokumacılığının en yaygın şekilde sürdürüldüğü Kıpıklar Köyü'nde, yaz mevsiminde bahçeye çıkarılan tezgah başında çalışan üç kadın.

Araştırma sahasındaki toplam 352 tezgahta, bir yıl içinde ne kadar halı veya kilimin dokunduğunu tespit etmek mümkün değildir. Çünkü, yöredeki dokumacılık faaliyeti tüccarların verdikleri siparişlere göre sürdürüldüğü için, bu faaliyetin yıl boyunca kesintisiz sürdürülmesi mümkün olmamaktadır. Bunun yanında yaz mevsimi de, dokumacılığın tarımsal faaliyetlerin yoğunlaşması nedeniyle kesintiye uğradığı devreyi oluşturmaktadır.

Daha çok kadın ve çocuk (özellikle kız çocuk nüfus) nüfusun gerçekleştirdiği dokumacılık faaliyetinde, bir dokumacı 15 günde 1 m² halı veya bir dokumacı 3 günde 1 m² kilim dokuyabilmektedir (Fotoğraf 4,5). Buna göre, bir tezgahta aynı anda üç kişinin halı dokuyabileceği ve bu faaliyetin yıl boyunca aralıksız devam ettiği düşünüldüğünde; yöredeki toplam 282 halı tezgahında bir yılda 20 000 m² halı dokunabileceği ortaya çıkar. Buna karşılık, kilim tezgahlarında sadece bir dokumacının çalışabileceği ve bu faaliyetin yıl boyunca aralıksız devam ettiği varsayıldığında ise, Çelimler köyündeki 70 kadar tezgahta bir yılda 8 500 m² kilim dokunabileceği ortaya çıkar. Ancak, yukarıda sözü edilen nedenlere bağlı olarak bu faaliyet belirli devrelerde kesintiye uğradığı göz önünde bulundurulduğunda, Kışla Deresi vadisindeki yerleşmelerde yılda 5 000 m² ile 10 000 m² arasında halı ve 1 000 m² ile 2 000 m² arasında da kilim dokunduğunu söylemek, muhtemelen gerçeği yansıtacaktır.

SONUÇ

Doğal çevre şartlarının geçim kaynaklarının sınırlandığı Madra Dağı'nın yüksek kesimleri, ondördüncü yüzyıldan ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadarki 600 yüzyıl boyunca konar-göçer Türk aşiretlerin yazlık otlak sahası durumundayken; onyedinci yüzyıldan itibaren fermanlarla yerleşmeye zorlanan bu aşiretlerin bir bölümünün obalara yarılarak köy yerleşmelerinde sedanter hayata geçtikleri saha olmuştur.

Temel geçim kaynağı olarak küçükbaş hayvan yetiştiriciliğini yerleşik hayata geçtikten sonra da devam ettiren bu aşiretler, korumaya çalıştıkları hayat tarzının gereği olarak halı, kilim, heybe ve kıl çadır dokumacılığı gibi bazı el sanatlarının; günümüze kadar sürdürmüşlerdir. Sosyal, kültürel ve ekonomik değişimin bir sonucu olarak geleneksel dokumacılık faaliyeti zamanla önemini yitirmişse de, günümüz şehir toplumunun yöresel özellikler taşıyan özgün halı ve kilim gibi dokuma ürünlerine olan yoğun talebi, bu faaliyetin Kışla Deresi vadisinde 1970'li yıllardan itibaren yeniden canlanmasına neden olmuştur. Eğitim faaliyetleri ile de desteklenen dokumacılık, geçim kaynaklarının sınırlı olduğu araştırma sahasındaki sekiz köy yerleşmesinde bir çok ailenin en önemli geçim kaynağı durumuna gelmişse de, özellikle pazarlama sorunu nedeniyle bu faaliyet sürdüren ailelerin çoğunluğu için ek bir gelir kaynağı olmaktan öteye gidememiştir.

Yükselti ve bakı şartları nedeniyle sıcaklık değerlerinin düşük, fakat yağış değerlerinin yüksek olduğu; yüksek eğim değerleri nedeniyle ekip biçme faaliyetlerine uygun tarım alanlarının sınırlı kaldığı; geniş yer kaplayan, ancak antropojen etkilerle büyük ölçüde tahribe uğramış orman alanlarından faydalanmaya sınırlandırmaların getirildiği; verimsiz otlak alanlarında sürdürülen küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin en önemli ekonomik faaliyeti meydana getirdiği Kışla Deresi vadisindeki sekiz köy yerleşmesinde geliştirilmeye çalışılan dokumacılık, temel veya ek geçim kaynağı oluşturması özelliği ile yöreden göçü nispeten azaltan bir faaliyet olmuştur.

Türkiye'deki dağ ve orman köylerinin sınırlı geçim kaynaklarına alternatif olarak dokumacılığın geliştirilmesi; hem orman alanlarının tahribin önleme ve hem de yerinde istihdam yaratılarak geri kalmış bölgelerin kalkınmasını sağlama ve böylece ülkemizdeki hızlı ve sağlıksız şehirleşmenin ortaya çıkardığı bir çok sorununun önüne geçme yolunda, Kışla Deresi vadisindeki sekiz köy yerleşmesinin gösterdiği gelişme, dikkate değer örneklerden birini oluşturur.

KAYNAKÇA

- ATALAY, İ., 1994, Türkiye Vejetasyon Coğrafyası. Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- DOĞANAY, H., 1994, Türkiye Beşeri Coğrafyası. Gazi Büro Kitabevi, Ankara.
- DOĞANAY, H., 1994, Türkiye Ekonomik Coğrafyası. Atatürk Üniversitesi Yay. No:767, Kâzım Karabekir Eğitim Fak. Yay. No:39, Ders Kitapları Serisi No: 33, Erzurum.
- EMİRİĞLU, M., 1973, *Türkiye'de Orman İçi Kırsal Yerleşmeleri ve Bolu Örneği*. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı: 5-6, Ankara Üniv. D.T.C.F., Ankara, s.139-174.
- HALAÇOĞLU, Y., 1988, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- KUTLU, R., 1992, *Yaşayan Bir Alt Kültür Geleneği: Anadolu Göçer Kültürü*. IV. Milletlerarası Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, 1. Cilt, Genel Konular, Kültür Bakanlığı. Halk Kültürünü Araşt. ve Geliştirme Genel Müdl. Yay.: 164, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi :34, Ankara, s.59-66.
- ORHONLU, C., 1987, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı. Eren Yayınevi ve Kitapçılık Lt. Şt., İstanbul.
- ÖZEY, R., 1987, *Olukbaşı, Kızılca ve Dutağaç Köylerinde Kıl Çadır Dokumacılığı*. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı 49, İstanbul, s.163-190.
- ÖZTÜRK, İ., 1992, *Türk Hahı ve Kilimciliğine İlişkin Projelerin Başarısında Halk Bilimsel Verilerin Önemi(Ege Bölgesi'ne Ait Projelerde)*. IV. Milletlerarası Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, V. Cilt, Maddi Kültür, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araşt. ve Geliştirme Genel Müdl. Yay.: 168, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi :38, Ankara, s.173-182.
- ÖZTÜRK, Y., 1992, Balıkesir-Sındırgı Yöresi Yağcıbedir Hahıları. Kültür Bakanlığı Yay. 1395, Tanıtma Eserleri Dizisi 20, Ankara.
- SEYİRCİ, M., 1992, *Antalyadaki Karakoyunlu Aşireti ve Dokumaları*. IV. Milletlerarası Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, V. Cilt, Maddi Kültür, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araşt. ve Geliştirme Genel Müdl. Yay.: 168, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi :38, Ankara, s.183-192.